

Evropský rok jazyků a Komenský

Zdenka Veselá

Název stati jistě povede mnohé čtenáře k otázce, co mají tyto dva vzdálené jevy společného. Je to však vzdálenost zdánlivá, a tak dovolte, abychom se pokusili v následujícím textu tuto vzdálenost minimalizovat, na tuto otázku odpovědět a na několika příkladech ukázat shody nejen v přístupu k řešení různých problémů, ale také shody právě v oblasti jazykového vzdělávání, které má být v průběhu letošního roku v Evropě předmětem intenzivního zájmu vedoucího ke zkvalitnění a zvýšení úrovně jazykové výuky na školách.

V první řadě je třeba připomenout *shody v základním metodologickém přístupu*, který je dnes využíván ve všech vědách a který Komenský ve společenských vědách brilantně ovládal. Tento metodologický přístup vychází z poznání, že má-li se naše myšlení povznést k vyššímu vidění světa (života), pak musí pohlcovat poznané pravdy na nižší úrovni. Již také Platón poukazuje na to, že „věci nízké se nutně nacházejí ve věcech vznešených, byť i v jiném stavu“. To znamená, že každé další a vyšší poznání, v němž nežijí skutečnosti oné nižší roviny, kterou současné poznání usiluje překonat, je naprosto nedostačující, pokud tyto nižší roviny neobsahuje. Jde tedy o známou a dnes obecně akceptovanou metodologickou zákonitost postupnosti, podle níž platí, že každá nově vytvářená teorie získává smysl teprve na pozadí teorií starých, které kritizuje, dostává se s nimi do konfliktu, přitom však vědomě, ale často i nevědomě, přejímá řadu jejich částí, reinterpretuje jejich pojmový aparát, zasazuje do nových myšlenkových konstruktů a vytváří nová paradigmatata. A právě z hlediska této metodologické zákonitosti je nutné pohlížet na dávné věci a jevy novými očima, neboť to nám umožňuje lépe pochopit dnešek a kvalifikovaněji rozhodovat. Otevírají se nám tak nové cesty, které „přiliv a odliv oceánu věků střídane odhaluje a skrývá“.

Uvedený metodologický přístup nám dokumentuje, že je stále mizivější vzdálenost mezi minulostí, přítomností a budoucností, že čas je jeden jediný a věčný a že tyto tři časové dimenze jsou jen různé jeho podoby a rozličné otisky, které v žádném případě nezanikají. Lze to dokázat na dalším příkladu, který nám v současnosti poskytuje *globalizační tendence*, projevující se nejvýrazněji v oblasti ekonomické, politické, vojenské, kulturní, vzdělávací atd. Tato tendence totiž dodává sílu vzdálené tradiční *myšlence univerzalizismu*, a přivádí tak znovu na scénu toto téma. Zdá se, jako kdybychom vstupovali do 17. století, v němž Komenský žil a tvořil, jako kdyby nám aktuálně předkládal k nahlédnutí pátou část svého díla – Obecné porady

o nápravě věcí lidských, tj. Panglottii – v němž uvažuje o „otevření univerzálních styků mezi národy pomocí moudrého pěstování jazyků“. Je samozřejmé, že idea uvědomělého sjednocování lidstva má mnohem hlubší kořeny. Jak uvádí Machonin (1998), vyšel středověký univerzalismus historicky ze dvou kořenů: 1. z *vojenského* (projevoval se ve snahách o ovládnutí světa) a 2. z *sociálního* (usiloval o realizaci ideálu blaha pro všechny). A právě do tohoto druhého proudu se zapojil Komenský a všemi svými silami a dosažitelnými prostředky usiloval o sjednocení evropských národů. Hlavním nástrojem tohoto sjednocování se mu stal jazyk, neboť věděl, stejně jako my dnes, že jedině prostřednictvím jazyka je možná spolupráce, je možná komunikace, je možné vzájemné porozumění a pochopení. Proto jazyku věnoval mimořádnou pozornost, a jak víme, již od dob svých studií v Německu, kde začal shromažďovat jazykový materiál k rozsáhlému slovníkovému dílu, posléze na přerovské škole, ve Fulneku, v Lešně, v období práce pro Švédy a následně až do konce svého života se této problematice věnoval. Po analýze všejazyčnosti, vícejazyčnosti a jednojazyčnosti na americkém, asijském a evropském kontinentu dospěl k názoru, že pro sjednocování národů je zapotřebí jednoho jazyka, a tím nejvhodnějším pro něho byla latina, i když koncipoval svůj vlastní jazyk. Latině pak věnoval náležitou péči. V tom jsou naše dnešní snahy shodné, i když komunikativní funkci latiny převzala angličtina. Stejně jako dnes Evropská unie požaduje ke komunikaci dva cizí jazyky, také Komenský doporučoval znalost němčiny nebo některého slovanského jazyk, tj. jazyka nejbližších sousedů. Stejně tak společný názor panuje v požadavcích na učitele, i když v 17. století byly formulovány poněkud jinak. Navíc vyjadřoval Komenský požadavky na žáka a na učebnice, a to zatím ve výzkumech chybí. Podrobněji se lze poučit v publikaci Průchy (1999).

Vraťme se však do 17. století a sledujme Komenského *postup při odstraňování potíží a závad ve výuce latině*. V intencích svého poznání, že „pochopení věcí dosáhneme náležitým proniknutím k příčinám věcí“, se po těchto příčinách rozhlédl. Analyzoval současný stav ve výuce latině, posoudil ho a dospěl ke třem závěrům: 1. učení se začíná mechanicky stejně zakončenými slovy, aniž by žáci věděli, co tato slova v mateřštině znamenají (Deus – Gott, necessitas – Not, manus – Hand, pignus – Pfand atd.), a tak se „chybuje hned na samém prahu, poněvadž se dovoluje, aby slova nepřipoutaná k věcem poletovala naprázdno“. 2. vyskytuje se obtíž při výuce mluvnice. Praxe je taková, že se mluvnice vykládala latinsky, aniž by žák tento jazyk zvládl. 2. velké potíže způsoboval text, neboť dětem se předkládali autoři, jejichž text byl dětskému chápání nepřiměřený. A tak Komenský poukazuje na to, že se „dětí nutí, aby do sebe soukaly něco, čemu nerozumějí“. I když si díla Cicerona nebo Vergilia cení, nepovažuje tyto texty za vhodné pro počáteční

výuku. Komenský tento fakt komentuje takto: „Konečně jsem si jist, kdyby dnes vstal Cicero a vstoupil do našich škol a kdyby viděl, jak se žvatlající ještě děti týrají jeho spisy, že by se buď smál, nebo se zlobil. Vždyť přece on kdysi již prohlásil, že nemůže učit řečnit toho, kde neumí mluvit.“ Pro Komenského je příznačné, že nikdy nezůstal u kritiky, ale hned navrhl nápravu. Tu viděl především v respektování paralelismu slov a věcí, v mluvnici psané mateřským jazykem a v přiměřeném textu. Tak připravil pro další generace nástroje, které se dodnes používají, aniž by kdo uvažoval o autorství Komenského. Které hlavní nástroje při výuce jazyků jsou důležité: 1. *přiměřený text*, který by zajišťoval poznávání slov a věcí, dále 2. *slovník*, který by pomáhal žákovi tlumočit text a podával mu návod na praktické použití, a 3. *mluvnice* napsaná v mateřském jazyce, která by zajišťovala spojování slov podle určitého řádu a ukazovala by, že „slova nejsou házena na hromadu jako smetí“. Kdo chce jazyk studovat, „nemá začínat odjinud než od textu, protože začínat jinak je ztráta času a nevyhnutelné duševní trápení“. Nebyli bychom spravedliví, kdybychom neuvedli, že Komenský kromě gramaticko-překladové metody byl znalý také metody přímé, kterou doporučoval pro děti, odcházející na učení do ciziny, do cizojazyčného prostředí. Kromě toho také zpracoval projekt latinského městečka, v němž se měli studenti právě učit přímou metodou. Byl seznámen s výsledky studia Montaigna, jehož otec mu takovému prostřední vytvořil, takže znal latinu lépe než mateřský jazyk. Tento projekt se však vzhledem k finanční nákladnosti nepodařil realizovat. Zato však podrobně metodicky rozpracoval gramaticko-překladovou metodu, kterou přivedl k dokonalosti. Posloužily mu k tomu učebnice, které pro výuku latině zpracoval. S vědomím toho, že jazyková výuka, stejně jako veškeré naše poznání a činnosti, probíhá ve stupních (zákon postupnosti, jehož si byl Komenský plně vědom a ve své práci ho respektoval), které nejsou vytvořeny libovolně, ale řídí se povahou věcí, chápavostí žáka a jeho věkovými rozdíly, je třeba, aby jazyková výuka probíhala v těchto stupních:

První stupeň má naučit základům jazyka – učebnice *Vestibulum*; druhý stupeň má naučit stavbě celého jazyka – učebnice *Ianua*; třetí stupeň má zvládnout stylistické zvláštnosti – *Atrium*. K těmto stupňům Komenský sepsal učebnice s uvedenými názvy, jejichž první písmena dávají slova *VIA* (cesta) a znamenají cestu ke čtvrtému stupni, a tím je samostatná četba autorů. Pro toho, kde chce jazyk poznat hlouběji, není bez zajímavosti i dnes práce s textem-autorem tak, jak ji Komenský promyslel a poskytl „chtivému“ učícímu se. Z hlediska metodického najdeme řadu postupů, doporučení mající přímo aktuální hodnotu. Především jde o doporučení, že k četbě si má každý *vybírat* různé autory podle svého zaměření. Praktický výcvik má začínat *rozbořem textu autora*, který je nutný pro jeho pochopení a porozumění. Máme se soustředit na to, co autor říká, jaké prostředky k tomu používá,

jak se vyjadřuje, jaké používá věty, slova, jak tyto prostředky pořádá, jak je rozmisťuje, jak je zabarvuje. Tak máme možnost vystihnout autorovu dovednost. Při četbě autora je dále vhodné *vypisovat výroky*, které stojí za zapamatování, neboť ty pomáhají naší výmluvnosti a učenosti. Konečně je autora třeba *napodobovat*, protože nápodoba je nutná pro bohaté stylistické vyjadřování. Děje se to:

- a) překladem autora z latiny do mateřštiny – za několik dnů pokusem o překlad znovu do latiny;
- b) zpětným překladem do latiny, a to z paměti – pokoušíme se obnovit text (buď jej zkrátíme nebo rozšíříme, a to pomocí přívlastků, protikladů, souznačných slov a opisů;
- c) napodobováním ve vlastním slova smyslu, tj. tím, že se pokoušíme o vypravování, o smyšlený dopis, pokoušíme se zpracovat příběh ze svého života a snažíme se vyjádřit slovy autora nebo pro příběh využijeme jeho uspořádání.

Domnívám se, že toto stručné vysvětlení Komenského jazykové koncepce ukázalo, že je budováno na pevných teoretických základech, že je promyšlené a velmi detailně konkretizované. Dává odpovědi i na problémy dneška, pokud chceme naslouchat a opravdu chceme jazykovou výuku zefektivnit. Přínos této koncepce je bezesporu v tom, že učí věcem, učí okolnímu světu, učí tomuto světu rozumět a smysluplně v něm žít. A to podle mne není tak málo. Učí také tomu, že vylučovat nebo zanedbávat minulost znamená jen důkaz o naší neskromnosti, pýše a naivitě.

Literatura

- BERGIER, J., PAUWELS, L. *Jitro kouzelníků*. Praha, 1969.
- KOMENSKÝ, J. Á. *Nejnovější metoda jazyků*. Vybrané spisy, sv. III, Praha: SPN, 1964.
- KOMENSKÝ, J. Á. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Sv. III, s. 167–251.
- KOMENSKÝ, J. Á. *Velká didaktika*. Brno, 1948.
- MACHONIN, M. *Filozofie tváří tvář zániku*. Praha, 1998.
- PRŮCHA, J. *Vzdělávání a školství ve světě*. Základy mezinárodní komparace vzdělávacích systémů. Praha, 1999.
- Zátka, V. *Kantova teorie estetiky*. Praha, 1994.